

HUDI JÓZSEF

A komáromi református egyházmegyei olvasótársaság a reformkorban

1835 május 4-én Dunaörsön alakult meg a Komáromi Református Egyházmegye Olvasótársasága, melynek alapszabályát Hetényi János lelkész, országszer-
te ismert tudós lelkész készítette.¹ A Dunántúli Református Egyházkerület pápai nagykönyvtárának kéziratárában fennmaradt példányból megtudjuk, hogy az egyházmegyei papi gyűlést Sárközy József szolgabíró és egyházmegyei tanácsbíró dunaörsi kúriájában tartották, ahol megválasztották a négy tagú tisztkart és elfogadták az egyesület alapszabályát.² Az alapszabályból kitűnik, hogy az olvasótársaság már korábban is létezett, de egy idő után megszűnt. 1835 tavaszán mintegy a hamvaiból éledt újjá.

A Dunántúli Református Egyházkerület területén nem számított újdonságnak az egyesület újjáalakítása, hiszen művelt, felvilágosult lelkészek önszerveződésének már komoly hagyománya volt, bár a kutatás eddig erről alig vett tudomást. Míg a protestáns kollégiumok, katolikus papi szemináriumok diáktársaságairól komoly feldolgozások készültek, addig a „papi tár-

¹ Hetényi János (1786–1853) református lelkész, egyházi író, filozófus. Debrecenben, azután Göttingenben tanult, majd apját követve Ekelen lelkészkedett. 1836-tól az akadémia levelező, 1840-től rendes tagjává választotta. Számos történeti, pszichológiai, pedagógiai mű, tanulmány szerzője. A Dunántúli Református Egyházkerület jegyzői, Komárom vármegye táblabírói tiszttét is betöltötte. Életrajzához Vö. SZINNYEI József: Magyar írók élete és munkái. Bp., 1896. IV. 821–824. SZÉNÁSSY Zoltán: A bölcsellettudor Hetényi János. = Uő.: Új komáromi Olympos. A Madách Könyvkiadónál 1984-ben megjelent kötet átdolgozott és bővített kiadása. Tatabánya, 1987. 80–87. Egyik biográfiája sem utal olvasótársasági szerepkörére.

² Sárközy József, *bócsai* (1802–1867) kömlői birtokos, Komárom vármegyei tisztségviselő, országgyűlési követ. 1824-től Komárom vármegyei esküdt, 1829-től szolgabíró, 1840–1844 között alispán, 1848-ban a vármegye országgyűlési követe. 1829-től egyházkerületi tanácsbíró, 1861-től a pápai főiskola gondnoka, 1863-tól egyházkerületi főgondnok. Vö. SZINNYEI: i. m. Bp., XII. 1908. 208–209. Jelentős könyvtára és mintegy 6000 darabos numizmatikai és régiséggyűjteménye volt. Vö. FÉNYES Elek: Komárom vármegye leírása (1848). Pozsony, 1994. 78. Gyűjteményét 1863-ban a Pápai Református Főiskolának adományozta. Vö. PROHÁSZKY Péter: Sárközy József, a műgyűjtő. = Limes 2002. 2. sz. 105–116.

saságokról” alig született írás.³ A reformkori Komárom vármegyét részletesen bemutató korabeli kézikönyv sem emlékezett meg az egyházmegyei olvasótársaságról.⁴

Az egyesületről mindeddig nem jelent meg írás, így ismeretlennek számít a magyar művelődéstörténetben.⁵ Érdekes röviden fölvezetni működésének lényegét. Az egyesület szervezetét a komáromi egyházmegye sajátos viszonyaihoz idomították: a lelkészek önkéntes alapon, csekély (fél, ill. egy ezüstforint) évi tagdíj befizetésével lehettek tagjai.⁶ A közösen előfizetett hazai és külföldi folyóiratok, egyéb kiadványok az esperesi körlevélhez hasonlatos utat jártak be. Egy-egy tagnak két heti határidő állt rendelkezésére, hogy a küldeményt áttanulmányozza. Azt követően csak köröztetés befejezése után, a könyvtárnoktól kölcsönözhetette ki ismét az adott kötetet.

Az olvasótársaság működése több ponton eltért a reformkorban létesült egyletektől, azok alapszabályában rögzített liberális elvektől. A komáromi egyházmegyei olvasótársaság viszonylag zárt egyesületnek számított. Elsősorban az egyházmegyei lelkészek, káplánok jelentkezhetek tagjai közé; a tanítók külön engedéllyel kerülhettek be. Ezzel szemben a reformkori olvasótársaságoknak – születésre, felekezetre, foglalkozásra való tekintet nélkül – elvileg bárki tagja lehetett, aki célkitűzéseit elfogadta.

A komáromi „papi olvasótársaságot” 4 tagú tisztikar irányította: a „pártfogó” (esperes), az elnök (az egyesület tényleges irányítója) munkáját a tiszteletbeli elnök (művelt világi patrónus) és a jegyző (együttal könyvtárnok) segítette. A tisztikar összeállítása nem a tagok jelölése alapján, választással történt, hanem „pártfogó” (esperes) és az „előülőt” (elnök) jelölte ki, választotta ki a mindenkor tiszteletbeli elnököt („tiszteletbeli előülőt”), a közgyűlés csupán jóváhagyta a tisztikar összetételét. Ez azt jelentette, hogy a felvilágosodást, szabadelvűséget; tudományos, erkölcsi és ízlésbeli művelődést hangsúlyozó társaságban a tekintély továbbra is meghatározó közösség-szervező elv maradt.

³ A kérdéskörrel tárgyalatosan BODOLAY Géza: Irodalmi diáktársaságok 1785–1848. Bp., 1963., Uő.: Petőfi diáktársaságai. Bp., 1973. A protestáns kollégiumokról korábban összefoglalóan, több ponton vitathatóan BAJKÓ Mátyás: Kollégiumi iskolakultúránk a felvilágosodás idején és a reformkorban. Bp., 1976.

⁴ FÉNYES Elek 1848-ban a Komárom vármegyei kulturális egyesületek közül csak a komáromi és két tatai kaszinót említi. FÉNYES 1994. 75.

⁵ Az egyleti mozgalommal foglalkozó irodalom a komáromi kaszinót az 1836-ban alakult egyesületek között tartja nyilván. Vö. FÜLÖP Géza: A magyar olvasókörzönség a felvilágosodás idején és a reformkorban. Bp., 1978. 97.

⁶ A kaszinók esetében általában 3–6, ritkábban 10–12 pengőforint volt a tagdíj. Vö. FÜLÖP 1978. 115.

Praktikus döntésnek számított, hogy az olvasótársaság könyv- és levéltárát Révkomáromban helyezték el, melyet a helyi lelkész, Tüdős József gondjaira bízta.⁷ Ő látta el „jegyzőként” (notarius) az esperesség négy körzetét (Csallóköz, Csilizköz, Mátyusföld, Vág melléke) megfelelő olvasnivalóval. Az ő kötelessége volt az írásbeli adminisztráció vezetése, az egyesületi irattár rendben tartása is.

Az egyesület évente egy alkalommal, az egyházmegyei közgyűléshez igazodva tartott közgyűlést, ami megnehezítette a kapcsolattartást. A tisztségviselőknek sok munkát kellett végezniük a működőképesség fenntartása érdekében. A kevés nyilvános együttlét aligha felelt meg Széchenyi István elképzelésének, hogy az egyletek szellemi, „tanácskozási műhelyek” lehessenek „a nemzeti értelem lehető legnagyobb kifejtése” érdekében.⁸

Feltétlenül szólni kell az egyesület könyvtáráról. Az alapítók már az induláskor gondoskodtak a legszínvonalasabb hazai és német tudományos és ismeretterjesztő folyóiratok megrendeléséről, Sárközy József pedig felajánlotta, hogy gazdag könyvtárát az egyesületre hagyja.

A kölcsönzés módja (köröztetés) nehézkesnek számított, a határidő (14 nap) betartása nagy fegyelmet követelt a tagoktól, amihez nem voltak hozzászokva. A könyvtárból való kölcsönzés idejét (1 hónap) a távolság, az időjárási és közlekedési viszonyok miatt szintén nehezen lehetett betartani.⁹ Ilyen esetben a lelkészek saját kiskönyvtárakra voltak utalva. Többen közülük több száz kötetes könyvtárral rendelkeztek, így másoknak is kölcsön adhattak olvasnivalót.

Az olvasótársaság 1836-ban 100 váltóforintból két színvonalas tudományos folyóiraatra (Tudományos Gyűjtemény, Tudománytár) fizetett elő, továbbá számos teológiai, iskolai és neveléstudományi kötetet rendelt meg. A

⁷ Tüdős József (1788–1857) 1815-ben a debreceni kollégiumban senior, majd Komáromban gimnáziumi tanár és lelkész. Több szentbeszéde nyomtatásban is megjelent. Vö. SZINNYEI: i. m. Bp., XI. 1914. 590–591.

⁸ SZÉCHENYI István: Világ. Pest, 1830. 363. Széchenyi szerint: „Nevezeteseb egyesület alig állhat fel csak kirekesztőleg egyfelekezeti részesekből, hanem abban természetűnek, fabricansnak, kereskedőnek 's a' t. lenni kell; mert nem csak a' sok részvényes pénzbeli tehetsége alkotja azon magusi egyesületi erőt (...), hanem az egyesületek ereje legfőképp azon sok 's különböző részvényes értelmiben 's tapasztalásiban gyökerezik (...).” Uo. 411–412.

⁹ Fényes is megjegyzi, hogy az árvízvédelmi töltések ellenére a csallóközi és udvardi járá-sokban a folyók „kiöntéseikkel gyakran nagy darab földeket elborítanak” s „e vizek szomszédsá-gában alig van határ, melynek kisebb-nagyobb része különféle árvizek csapásainak ki nem volna téve.” FÉNYES 1994. 16.

beszerzett könyveket a 4 körzet, vagyis a 4 „tájéki könyvtár” között osztották fel.¹⁰

A Komáromi Református Egyházmegye Olvasótársasága egyike volt a reformkorban az országban működő számos református esperességi egyesületnek. 1835-ben több hasonló olvasótársasággal találkozunk, bár nem mindenütt nevezik így magukat. A Tudományos Gyűjteményt járatta pl. Borsodban a Felsőborsodi Helvétziai Vallástételt követő Egyházi Megye Olvasó Társasága, a Pesti Helvét Vallástartó Tractus, a Solti Refomátus Egyházi Vidék, Szatmárban a Nagybányai Református Egyházi Vidék, a Dunántúlon a Pápai Helvétziai Egyházvidék.¹¹ 1836-ban a külsősomogyi egyházmegye nevével találkozunk.¹² Az evangélikusoknál és a katolikusoknál – az egyházak jobb anyagi helyzete miatt – alig fordul elő a lelkeszi társadalomban hasonló előfizetési forma.

Az egyházmegye papsága és tanítósa által alapított társulati könyvtár jogutódja a XIX. század második felében a „Komáromi Evang. Reform. Egyházmegyei Könyvtár” lett, amelynek alapszabályát 1889. augusztus 29-én Révkomáromban tartott közgyűlésen hagyták jóvá.¹³ A könyvtár célja nem változott: „Első sorban theologiai szakművek, másodsorban egyéb, leginkább tudományos munkák társulás útján való beszerzése és hozzáférhetővé tétele.” A könyvtár „kötelezett és jogosult tagjai” az egyházmegyében élő lelkészek és tanítók, „jogos tagjai” az egyházmegye világi tisztségviselői voltak, de rajtuk kívül bárki beléphetett, aki az évi 50 krajcár könyvtári illetéket lefizetette. Az új szabályozással a könyvtár hosszú távú működésének kereteit alakították ki.

A következőben a Komáromi Református Egyházmegye Olvasótársaságának alapszabályait eredeti helyesírással tesszük közzé, csupán a köznevek nagybetűs írásmódját változtattuk meg a mai helyesírási szabályzatnak megfelelően.

¹⁰ DREL II. 259. a. Komáromi Református Egyházmegye közgyűlési jkv. IX. 1./1836. (IV. 6.) sz.

¹¹ Tudományos Gyűjtemény 1835. XII. Előfizetők.

¹² Tudományos Gyűjtemény 1836. XII. Előfizetők.

¹³ DREL II. 259. a. Komáromi Református Egyházmegye közgyűlési jkv. 39/1889. (VIII. 29.) sz. Az egyházmegyei könyvtár alapszabályainak jóváhagyása. Ez alkalommal Jókay Károly világi tanácsbíró a Hon c. politikai napilap 1863–1882 közötti 20 évfolyamát ajándékozta a könyvtárnak. Uo. 40/1889. (VIII. 29.) sz.

A' KOMÁROMI REFORMÁLT EGYHÁZI MEGYEBELI
PAPI OLVASÓ TÁRSASÁG ALAPRAJZA
ÉS RENDSZABÁSAI.

Bévezetés

A protestantismusnak, melyben születtetni, nem csak hanem ennek gyámolául is rendeltetni, e magyar hazánkban szerentsénk vagyon, legszebb és legditsőbb caractere¹⁴ ez; hogy a' tudományokkal már első kezdetében kezlet fogván, azoknak kifejtődését, elterjedését, virágzását nem csak az hogy meg nem gátolja, mint a papismus¹⁵ valaha cselekedett; hanem a' kiszélesített és jól megfundált¹⁶ tudományos esméreteket, a' külső tudosoktól nagy örömmel és hálással fogadván, azokkal vallás tudományát is, szüntelen erősíti, szépíti és gazdagítja.

A' protestantismus szelleme tehát, mely nem a' tekintet¹⁷ árnyékába szunyadoz, hanem azon vizsgálódás útján hallad, soha sem áll meg a' theologiai és más tudományok ősvényén: mert ha ő megállapodik, a' szüntelen tudományoktól elmarad, ezeket nyomba nem követi, és a' tudományosságot elmellőzi, ezzel legszebb és legigazabb bélyegét vetkezi le és világosság angyalából leszen setéség angyalává.

A protestantismusnak ezen egyedüli megesmértető jelét kitalálták és elesmerték a' tudos német honban lévő protestáns hit tudosok ez előtt mintedgy 80 esztendővel, a' mely idő óta megszűnván azon hatalmas ellenzet, mely volt egészen a mult száz feléig, a' theologia és egyéb tudományok között, ezek egymással öszve békéltek, mely békességnek áldott gyümöltse a' lett, hogy a' theológiára segittő és készittő tudományok különösen az exegesis¹⁸ meggazdagodott, maga a' rendszer is régi komor kedvetlen, és ugy szolván ijesztő formáját levetette. Ettől fogva szüntelen szépül terjed erősödik a vallás fellengős studiuma,¹⁹ mely most már oly kívánatossá tétetett, hogy a' nem theologusok között is bizvást kedvellökre tarthat számot.

Ezen theologiai szerentsés változást leginkább fáradhatatlan szorgalmú német theologusainknak köszönhetjük, kiket noha a' frantz honból²⁰ került,

¹⁴ character (latin) = jellem

¹⁵ értsd: pápizmus (katolicizmus)

¹⁶ megfundált (latinból) = megalapozott

¹⁷ tekintet = tekintély

¹⁸ exegesis, egzegézis (görög) = szövegmagyarázat, itt: bibliai szövegek magyarázata

¹⁹ studium (latin) = tanulmány, kutatás

²⁰ értsd: Francia honból, Franciaországból

’s német honban csak hamar elhatalmasodott libertinismus és indiferentismus (szabadelműség és közömbösség)²¹ huzott, de mintegy kényszeren a’ csatába, mindazonáltal ők voltak kik ama csuda állatot a’ libertinismust meggyőzővén a theologiai és külső tudományok közötti köz falat elrontották, a’ tudományosságot a’ protestantismust megesmértető jelévé tették, a’ vallást a’ világosodással szorossan és elválhatatlanul szorossan egyesítették, hogy ez a’ mult században történt áldott újulás sok munkába került, azt mindenki gondolhatja. Mely sok fáradságok formállódtak a’ német hittudósok között, melyek vagy a’ napkeleti litteraturát,²² vagy a’ Biblia régiséget vagy magyarázatokat tettek magoknak célul, és számtalan repertoriumokban,²³ archivumokban,²⁴ journalokban,²⁵ magazinumokban²⁶ tették le fáradozásaiknak drága gyűmöltséit, melyek által valamint a’ vallás tudománya kiszélesített megigazított, erősebb lábra állított; úgy a’ német theologusok szorgalmának soha el nem múló érdem szerezte.

Ezen német honban kitűndöklött nagy ditsőség által a’ hazánkbeli vallás tanítókra annak kedvetlenebb árnyék²⁷ esett. Igaz hogy ezeket a’ kényszer nem vonta bé oly erősen a’ csatába, mint a’ németeket, igaz hogy nálunk nem voltak és most sincsenek a’ tudományosság oly sok segéllő eszközei mint a’ németeknél; de tsak ugyan igaz az is, hogy bár mi nagy érdeme van is papi rendűnknek a’ vallásra nézve egy felől de más felől szintoly szűnyadozás lelketlenség mondhatni sok helyeken setéség van közöttünk, a’ papi tudományokban melyek az oskolaiság mértéken²⁸ alig haladnak felyül átaljában hazánkban, és mintha ezeket néhány oskolai esztendő alatt teljesen ki lehetne meríteni /: csak valjuk meg igazán magunk között:/ elhagyattatnak a’ censurák²⁹ után többnyire elől sem vétének.

Mely kedvetlen ellenkezet³⁰ /:contrast:/ van tehát a’ protestantismus lelkében szüntelen előre halladó, a’ sok társaságokban egyesített erő által, igazságra törekedő, a’ tudományok minden ágait gondos méh módjára megkereső, évenként számtalan derék könyvekkel gyűmöltsöző német hon és hazánkban helyheztesztett protestans egyház között? valyon megtartja é ez a’

²¹ értsd: szabadelműség és közömbösség

²² t. i. a keleti irodalmat

²³ repertorium (latin) = adattár

²⁴ archivum (latin) = levéltár

²⁵ journal (francia) = újság, hírlap, napilap

²⁶ magazinum (latin) = tárház, gyűjtemény

²⁷ helyesebben: *árnyék*

²⁸ értsd: az iskolai szinten

²⁹ censura (latin) = vizsga, itt: papi vizsga

³⁰ értsd: ellentét

protestantismusnak felyebb említett bélyegét? valyon reménylhető é? hogy ez a' megállapodásnak sőt hátra állásnak oly világos jeleit adván, magát az elenyészéstől megtartsa még akkor is midőn ezek a' mostani polgári formák és helyhezetek³¹ megváltoznak.

Ezek mind igen fontos és méltó figyelmet érdemlő kérdések. Eljött tehát az idő hogy mi is a' protestantismus lelkétől vezérelve, a' külső országi tudományok nagy előre halladásától elevenittetve, az idő lelkétől buzdittatva, a' német hit tudosok példájától serkentetve arról gondoljunk teljes erővel, mi módon tarthassuk meg a' tudományos világban őseinkről reánk szállott tudos nevünket, mi módon adhassunk tisztos rendünknek a' sok oldalú pallérozódás által ujjabb fényt és tiszteletet, mi módon tarthassuk föl társaságunkban a' tudományos igyekezetet, és az eldurválástól³² megmentő lelki munkásságot.

Ezen nagy és nemes célra legtöbbet tettek és tesznek eleitől fogva a' tudós emberekből formált társaságok. Ezekben kivált ha cél erányosak³³ és jó tonussal³⁴ bírok felette igen segíthetnek, élesíttetnek a' pallérozódásra már eljutott elmék, a' mi több maga a' tudomány legkilyebb vitetik kellemetesebb formát nyér,³⁵ erősebb lábra állittatik, ön állásává³⁶ tétetik és oly állapotban hely heződik,³⁷ hogy a' leghasznossabb gyümölcsökkel gazdagítja az emberiséget. Így érte el a' hazai nyelv franc honban, technologia az angolyoknál, a' művészetek és régiségek tudománya, olasz földön a' lehető tőkéletességet.

Hogy mi magyarok a' tudomány kijjebb vivését tegyük célul magunknak, arról most még ingyen sem gondolkozunk. Sokkal jobban elmaradtunk mi sok akadályok miatt a' tudos világtól, sokkal több és győzhetlenebb bajokkal kell nekünk küszködnünk; főleg, szegénység nemzetünk tudománytalansága miatt, hogy sem mint mi ilyen sisiphusi³⁸ vállalattal foglalatzkodhatnánk, elég minékünk még most ha cél erányos eszközök által papi társaságunkat olyan néző pontra felemelhetjük, melyből a' tudomány mostani széles határát elláthatja, mostani állapotját felveheti, a' német és

³¹ helyhezetek: értsd: helyzetek

³² értsd: eldurválástól

³³ értsd: célszerűek

³⁴ tonus (latin) = hangszín, hangnem

³⁵ helyesen: nyer

³⁶ helyesen: ön állásává, azaz önállóvá

³⁷ értsd: helyeződik

³⁸ sisiphusi = sziszifuszi, értsd: kilátástalan, hiábavaló. A halált is kijátszó Sziszüphosz görög király büntetése az volt, hogy az alvilágban egy állandóan visszazuhanó sziklát kellett a hegyre felgörgögtetnie.

magyar hit tudosok között illendő pár huzamot vonhat, magát orientálhatja,³⁹ és a' nemes vetélkedésre csak valamely részben is felindíttatik.

E' jeles cél elérésére jól meg kell fontolni azt, hogy mire van lelki tanítóinknak e jelen korban legnagyobb szükségek? Ez az a' feladat /:problema:/ melyet még mig nem fejtünk addig hijjábba gondolkodunk az Ólvasó Társaság felállításáról, mert minden munkásság, mihelyt nem valami bizonyos meghatározott célra vitetik és sokféle csapong sikertelen az erőnek sokféle való káros és szükségtelen elosztása miatt.

– Ugy tartom hogy vidékünk⁴⁰ a' predikátori rend hármasszókkelletésére van legnagyobb szükségünk: az első az értelembeli vagy tudományos miveltés; mely abban állana, ha ennek minden tagjai a hit tudományt nem ennek Augustiano scholastica⁴¹ alakjában, mely visszataszító, hanem e mai philosophusi 's igazán tudományos formájában esmernék és kedvelnék meg és magoknak kedvelt studiumokká tennék.

A' második az erköltsi tökéletesedés mely abban állana ha tisztai társaink elhagyván azt a' részint pedánt, részint különböző részint magának való, részint egymás ellen áskálódó tökéletlen valamit, de a' mely papi rendünket nem kissé bélyegzi és a' nép előtt is arra kedvetlen árnyékot vet, lennének a' köz betűletre érzékenyebbek, nyájassabbak össze tartobbak a' társalkodásra kellemetesebbek.

A' harmadik ízlési pallérozodás, mely abba mutatná ki magát ha e mai aestheticus⁴² világban mind chatedrai tanításunk mind viseletünk, mind egyéb bennünket környékező⁴³ dolgok, a' miveltebb érzésnek jobban megfelelnének, és ezeknek summája az igaz humanitás⁴⁴ bélyegét mutatnák.

Tudományos erköltsi és izlésű⁴⁵ miveltés kell tehát magyar predikátoirainknak e tudományos és maga izlésű⁴⁶ időben! ez áldott háromság a' honnan kell ki indulni, és a' hova kell vissza térni mind azon tudosok planumának⁴⁷ kik ezen tisztas rendről jól gondolkoznak. Ezen három oldalul culturát tegyük tehát fő céljává⁴⁸ ezen Tudományos és Olvasó Társaságnak is; ugy mint: a' melyre ha valaha ugy most legnagyobb szükségünk van,

³⁹ orientálhatja (latinból) = irányíthatja

⁴⁰ helyesen: *vidékünkön*

⁴¹ értsd: a szent ágostoni filozófia

⁴² aestheticus (latin) = szép, művészi, ízléses

⁴³ értsd: körülvevő

⁴⁴ humanitás = emberszeretet

⁴⁵ értsd: ízlésű

⁴⁶ helyesen: magas ízlésű

⁴⁷ planum (latin) = tervezet, elképzelés

⁴⁸ helyesen: céljává

mert a' predikatori rend, mind a' tudományos mind az erköltsi mind az ízlési culturában igen hátra maradt, és csak néhány itt amott tündöklő nagy szerű tagjainak derék hírére nézve, érdemeire támaszkodik, kik azomba fogynak kevesednek és nem sokára láthatárunkrol végképpen elenyésznek.

Hogy ezen valójába nagy és szép idea⁴⁹ valósítsák arra a' többek között az Olvasó Társaságnak czélerányos alkotása igen sokat fog tenni. Czélerányos lesz ez úgy, ha a' tiszta világos elvekre építetik, és ezeknél fogva maga is megállíttatik melyről az előre botsajtott fogalmak szerént ilyen gondolatjai vagynak az alol irtnak. –

I-ször Alaprajza az Olvasó Társaságnak.

1.) Célja ezen Olvasó Társaságnak: az hogy köz költséggel és egyesített erővel mozdítsa azon tudományosságot, humánitást és miveltebb izlést, melyet a' mai idő lelke, főképp egy vallás és nép tanítóban multhatatlanul megkiván, de a' mely hármass kifejlődést mind az idők mostohasága, mind egyházi rendünknek sorsul jutott szegénysége mai időkben hatalmasan gátol.

2.) A' Társaság foglalatosságait a' mi illeti: ezeknek eránya e következők felé vagyunk ki tűzve: úgy mint 1-ször A' hazai és külföldi tudós ujságoknak, tudományos folyó iratoknak örök betsüknek /:classicusoknak:/ esmert, és egyházunkat különösen érdeklő könyveknek, jeles fordításoknak, kivonatoknak, kebelbeli predikátor társainktól került és megbírált értekezéseknek feltett kérdésekre adott feleleteknek olvasása, mellyeket az előlülő közölni fog az olvasó tagokkal, jelesen: ezen esztendőben olvasni fogják az egyesület tisztelt tagjai

1.) A' Magyar Tudós Társaságtól kiadott Tudomány Tárt,⁵⁰ melynek értekezései hazai tudósinktól készülvé, és a' magyar tudományosság jelenállás pontját ki jegyezvé nagy érdeklővel bírnak mindnyájunkra nézve.

2.) A' legrégebben fen álló folyó iratját hazánkknak a' Tudományos Gyűjteményt.⁵¹

⁴⁹ idea (görög-latin) = eszme

⁵⁰ A *Tudománytár* (1834–1844) az akadémia első folyóirata volt, Toldy Ferenc szerkesztésében indult. 1837-től két sorozatban adták ki; az önálló tanulmányokat Luczenbacher János, az irodalmi-vegyes közleményeket Almási Balogh Pál szerkesztette. Kezdetben több mint 500 példányban jelent meg. KÓKAY György (szerk.): *A magyar sajtó története I. 1705–1848.* 1979. 465–489.

⁵¹ A *Tudományos Gyűjtemény* (1817–1841) az első magyar nyelvű, vegyes profilú, enciklopédikus igényű fővárosi tudományos folyóirat, amely nagy szerepet játszott a polgári átalakulás előkészítésében. Értékeléséről lásd: KÓKAY: i. m. 1979. 280–323. A folyóirathoz használható segédlet: CSÉCS Teréz (összeáll.): *A Tudományos Gyűjtemény (1817–1841) repertórium.* Győr, 1998.

3.) A' legujjabb fölfedezésekkel, és ujj talalmányokkal ezeknek képeikkel megismerkedtető Fillértárt.⁵²

4.) A' keresztyén vallás és egyház mostani történeteit eredeti actakba előladó és a' késő maradéknak levél tár gyanánt szolgáló Kirchen Zeitung nevű becses német folyó iratot.⁵³

5.) Tekintetsem szolga biro és tractualis assessor Sárkőzi Josef úr kegyességéből az Olvasó Társaságnak ajándékozott Veltkünde nevű derék gyűjteményt, egy másik Chanonize Wachter cziművel edgyütt. Minő könyvekkel kéz iratokkal 's értekezésekkel pálya feleletekkel fog szaporodni könyves levél tárunk, azt előre tudni és meghatározni nem lehet, azoknak szaporodása, és bővülése függ főleg azon részvételtől és kedvtől, melyel fogadja a' tisztelt papi társaság ezen hamvaiból felélesztett egyesületet.

Az Olvasó Társaság javára intézett munkálkodás: közönségesen el esmért pszichologiai tapasztalás lévén az, hogy a' legszebb és leg tálentomossabb elmék is elzáratva helyhezeteknél fogva a' tudományos közösülettől,⁵⁴ és magoknak hagyatva el alélnek el durvulnak, és közönséges lelkekhez illő erényt vesznek magoknak, mely szép rendeltetésekkel ellenkezetbe áll, nekünk tehát oda kell munkálkodnunk, hogy ezen lelketlenségtől és aluszékonyságtól magunkat és társainkat meg őrizzük. Mely ugy lészen ha dolgozunk, irunk a' szerént, a' mint a' lelki tehetség, kedv és erőnk mértéke engedi. Alolirt tehát felszollit mindenkit addigi tudományos tartalmú, köz érdekű, tudni és olvasni méltó akár eredeti, akár fordított vagy ki vont dolgozásainak letisztázott és olvasható kéz iratba való közlésére. Felszollit ezenkívül nála lévő valamely betses régiségnek, oklevélnek, iratnak, vagy könyvnek bejelentésére, mely az egyesület költségén le másoltatván neki köszönettel vissza adatik.

Felszollit alolirt mindenkit a' legnagyobb tisztelettel, hogy amaz bévezetésben érintett hármaz ugymint tudományos, erköltsi és ízlési miveltséget érdeklő és majd kőz hirre lejendő pálya kérdésekre ha többet nem legalább egy ivni⁵⁵ feleletet ki dolgozni magára nézve gyakorlásul másokra nézve pedig jó példa adásul sziveskedjen.

⁵² A *Fillértár* (1834–1836) c. hetilap Pozsonyban jelent meg 1300–1700 példányban, Schmidt Antal nyomdász, majd 1835-től Orosz József szerkesztette. A vártnál kevesebb közleményt jelentetett meg a technikai újításokról, természettudományi felfedezésekről. Vö. KÓKAY: i. m. 1979. 493–494. Az egyletek közül járatta pl. a Somogy megyei olvasótársaság és az egri kaszinó is. Vö. FÜLÖP 1978. 122–123.

⁵³ A darmstadti, Ernst Zimmermann alapította *Allgemeine Kirchen-Zeitung*ra (1822) céloz.

⁵⁴ értsd: tudományos érintkezéstől

⁵⁵ helyesen: ívnyi

3.) A' társaság tisztviselőit a' mi nézi nem volna tanácsos ezen még most csak induló félbe lévő intézetet nagy szeméjzettel /:personale:/ terhelni, és az által a' minden esztendőbéli legalább egyszer öszve jövetel útját terhelni. Öszvesen tehát ezen egyesület tisztviselői négy tagokból fognak állani:

1⁸⁰ A' pártfogó: azon hálás tisztelet melyel egyházi megyebéli egész papi társaságunk mostani nagy tudományú esperestjének nagy tiszteletű Kolmár József⁵⁶ urnak sok részbe és sok rendben jelesen ezen Olvasó Társaság fel állitójában ki tüntetett érdemeiért tartozik, arra bir mindnyájunkat, hogy ezen serdülő egyesületet az ő oltalma alá ajánljuk,⁵⁷ és a' fent tisztelt urat alázatosan megkérjük, hogy a' társaság jegyző könyvét maga eleibe terjeszteti engedje; a' tisztviselők gyűlését betses jelenlétével megtisztelje. A' komáromi esperességbe lévő nemes lelkű hazafiakat, lelkészeket, ekklésiákat ezen intézet elő mozdtítására leendő adakozás végett felszollittani, és a' canonica visitatio⁵⁸ alkalmával az egygyes tagoktól adandó summátskát beszédni méltoztassék.

A' másik tisztviselő lészen a' társaság előlölője, kinek kötelessége lészen az egész társaságra, és az ebben felállitott rendre valo felvigyázás, a' tudományos folyó iratoknak és megszerzésre kijelelt könyveknek megszerzése és circuláltatása,⁵⁹ a' beküldött értekezéseknek az igazságos birálati végett való ki osztása, és azoknak a' birálat ítéletivel együtt az Olvasó Társasággal lejendő közlése.

A' harmadik tisztviselő lészen a' tiszteletbeli előlölő ki mindenkor oly világi urbol választatik a' nagy tiszteletű pártfogó által és előlölő által, kit születés, érdem tudosokat és tudományokat szerető lélek és világi érték már anyira fényes karba helyezettettek; hogy a' társaság eránt lévő fáradozásiért semmi költsön hasznot nem vár, hanem a' vallás szeretet és a' tudományokból vett öröm néki elég jutalom. Illyet találtak fel a' nagy tiszteletű pártfogó és előlölő tekintetes szolga biro, és esperest assessor Sárközy Josef urban, kinek ezen serdülő intézet eránt tett érdeme már fellyebb megemlitetett, és a' ki oly példás buzgosággal kívánja jelen Papi és Olvasó Egyesületünk szent célját elő mozdtítani, hogy 4^{dik} Maiusban saját uri házánál D. Örsön⁶⁰ legelső jeles és drága könyvekből álló könyvtárát halála után esperestségünkbeli könyvtárunknak ajándékozni méltoztatott.

⁵⁶ Kolmár József (1769–1835) komáromi lelkész, neves szónok, 1822-től haláláig a komáromi egyházmegye esperese.

⁵⁷ helyesen: *ajánljuk*

⁵⁸ canonica visitatio (latin) = kánoni látogatás, egyházlátogatás

⁵⁹ circuláltatás (latinból) = köröztetés

⁶⁰ Dunaörsön

A' negyedik tisztviselő lészen a' notarius, kinek R. Komáromba⁶¹ kell lakni és a' ki t. professor és assessor⁶² Tüdős Josef⁶³ úr. Ennek tisztí abban áll, hogy a' társaság könyvtárában lévő könyvekre, tudományos folyó iratokra gondosan felvigyáz, ezeket registrálja,⁶⁴ és az olvasásra kiadja, és beszedi, továbbá a' kerülendő darabokat az elől ülöktől általveszi, és az esperest-ségben levő négy u. m.⁶⁵ Csalló kőzi, csilizközi, mátyusföldi, és Vág mellyéki tisztelt expeditor⁶⁶ uraknak elküldeni, végre a' társaság történeteit, actait, egy arra rendelt jegyző könyvben hitelesen megírja, és a' társaság nagy tiszt.⁶⁷ pártfogójától neki általadott, és tudományos czélra rendelt summák-rol minden esztendőben számot ad.

II. Az Olvasó Egyesület Rendszabásai

1.) A' Komáromi Esperestségben lévő Papi Olvasó Társaság a' lelki pásztori hivatalra szükséges miveltség és hasznos esméretek terjesztésén igyekezik egyedül.

2.) Tagjai minden kebelbeli lelki atyák és káplányok, kik önként és szabad tetzésekből írnak alá ezen Rendszabásoknak.

3.) A' ki egyszer be áll ezen egyesületben, abból a' társaság engedelme nélkül ki nem álhát.

4.) Minden olvasó tag fizet évenként a' pénz tárba egy forintot ezüstben, a' legcsekélyebb jövedelmű atyáknak megengedtetik ennek felet az az 30 xr. pengőt⁶⁸ fizessenek.

5.) A' fizetés ideje lészen a' canonica visitatio.⁶⁹

6.) Dolgozo tagok külön nem neveztetnek; hanem minden kinek szabad lészen elméji szüleményét és dolgozását az előlölönek megküldeni, ki azt érdeme szerént méltatni és köz érdekűnek találván a' nagy közönséggel is megesmertetni fogja.

7.) A' dolgozásnak tárgyai lesznek az előlölötől kiadandó és papi rendünk közelebből érdeklő pálya kérdések: továbbá minden a' mi tudományos erköltsi és vallási miveltségére rendünknek jól tévő hatással lehet.

⁶¹ Révkomáromba

⁶² tiszteletes professzor és esküdt

⁶³ Tüdős József (1788–1857) komáromi gimnáziumi tanár, igazgató, 1836-tól komáromi lelkész.

⁶⁴ registrálja (latinból) = lajstromozza

⁶⁵ úgy mint

⁶⁶ expeditor (latin) = kiadó, továbbító

⁶⁷ nagytiszteletű

⁶⁸ krajcár pengőt

⁶⁹ canonica visitatio (latin) = kánoni látogatás, egyházlátogatás

8.) A' dolgozó tagok jutalma közz tiszteleten kívül munkáiknak circulál-
tatása, és a' könyv és levéltárban való bévetele.

9.) Minden folyó iratok és örök betsüeknek esmért könyvek minden olva-
só tagoknak külömbség nélkül sorba fognak jární és kerülní.

10.) Ezen könyveket elmázolni elszaggatni és beléjük írni nem szabad
mint szintén tilalmas ezeket egy helyben két hétnél tovább tartani. Ugyan
azért a' könyvbe mely kerülní indul, és a' melynek a' kerületi tiszt.⁷⁰
expeditor urak saját⁷¹ tokot fognak készíttetni egy nyoltzad rész ivni⁷² tiszta
[papír] tétetik, melyre a' vevés és elküldés ideje gondossan feljegyeztetik.

11.) Az előlül ezen intézettől minden tractus⁷³ nagy gyűléskor felvilágo-
sító értesítést, az actuarius⁷⁴ pedig ugyan ekkor a' keze alá bizott könyvtárról
számadást fog nyujtani.

12.) Az oskolai tanítók különös engedelemmel léphetnek ezen egyesületbe.

13.) Ha valaki a' folyó iratok darabjaiban valamely kedvelt értekezésre ta-
lál, és annak dolgozásaiban szeretne hasznát⁷⁵ venni, ne tartoztassa ezt két
hétnél tovább magánál, hanem várja el míg a' könyvtárba vissza kerül, ekkor
azt ki kérheti onnan.

14.) A' ki a' könyvtárból akar⁷⁶ valamely könyvet ki kérni, ez adatik néki
reversalis⁷⁷ mellett; egy holnapi időre, akkor tartozik ezt ismét beadni, és
ujjól csak úgy veheti ki ha más valaki az eránt még nem jelentette magát a'
könyv tárnoknál. –

A' Duna Örsi első ülésben 1835 Maj. 4.

Felolvastattak és helyben hagyattak.

Közli Hetényi János s. k.

Elöl ülő

FORRÁS: *Komáromi Református Egyházmegyei Papi Olvasó Társaság alapszabá-
lyai. Dunaörs, 1835. III. 4.* Dunántúli Református Egyházkerület Könyvtára,
Kézirattár (DREKK) O. 864.

⁷⁰ tiszteletes

⁷¹ helyesen: *saját*

⁷² helyesen: *ívnyi*

⁷³ tractus (latin) = kerület, itt: református egyházmegye, esperesség

⁷⁴ actuarius (latin) = jegyző

⁷⁵ helyesen: *hasznát*

⁷⁶ helyesen: *akár*

⁷⁷ reversalis (latin) = írásbeli kötelezvény

SUMMARY

JÓZSEF HUDI

The Reading Association of the Reformed Diocese of Komárom in the 19th Century

The pastors of the Reformed Diocese of Komárom, which was part of the Transdanubian Reformed Church District, started their reading association in 1835 in order to enable themselves to read foreign periodicals and the latest theological, scientific and pedagogic books. Mostly pastors, teachers joined the association but lay people could become members too. The leadership consisted of four members. The library of the association was placed in Komárom, the central town of the county. After dealing with how the association was formed, the author publishes the rules of the Association (1835).